

The Study and the Impact of the Role of Quranic Teachings in the Education of Mujahid Individuals

ARTICLE INFO

Article Type

Analytical Review

Authors

Jalal Kaviani¹,
Sadra Alipour^{2*},
Yousef Moghaddasi³

How to cite this article

Jalal Kaviani, Sadra Alipour, Yousef Moghaddasi, Citizenship Education and its Impact on Lifestyle From the Perspective of Shahid Motahari, *Journal of Islamic Life Style Centered on Health*. 2019;3(4):90-100.

1. PhD Student, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran.
2. Faculty, Mako Branch, Islamic Azad University, Mako, Iran (Corresponding Author).
3. Faculty, Urmia Branch, Farhangian University, Urmia, Iran.

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: dr.sadrilipour@gmail.com

Article History

Received: 2019/08/11

Accepted: 2019/10/07

ePublished: 2019/10/22

ABSTRACT

Purpose: Undoubtedly, understanding the word and message of God from the Holy Quran is one of the most important factors in educating human beings. Therefore, the purpose of this study is to investigate the role of Qur'anic teachings in educating human beings.

Materials and Methods: According to the thematic documents presented in this research, the research method was descriptive-analytical and the data collection method was a library that was collected from the type of documentary studies of research data and researched and described using the method of analyzing Quranic-religious texts. it placed.

Findings: The findings showed that the Quranic teachings that are effective in educating a Mujahideen human being were: prayer, supplication, remembrance of God, repentance, trust, lawful sustenance, enjoining the good and forbidding the evil, preaching, self-cultivation and The pattern of goodness.

Conclusion: The results showed that the training of human beings and attention to the dimension of their training is abundantly mentioned in the verses of the Qur'an and in a way that it can be said that the training of spiritual human beings and human beings has been emphasized and considered in the verses of the Qur'an.

Keywords: Education, Quranic Teachings, Islam, Jihad, Mujahid individual, Good Pattern

بررسی و تاثیر نقش آموزه‌های قرآنی در تربیت انسان مجاهد

جلال کاویانی^۱

دانشجوی دکتری، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران.

صدرا علیپور^{۲*}

هیئت علمی، واحد ماکو، دانشگاه آزاد اسلامی، ماکو، ایران (نویسنده مسئول).

یوسف مقدسی^۳

هیئت علمی، واحد ارومیه، دانشگاه فرهنگیان، ارومیه، ایران.

چکیده

هدف: بی شک درک سخن و پیام خدا از قرآن کریم، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در تربیت انسان است از این رو هدف این پژوهش بررسی نقش آموزه‌های قرآنی در تربیت انسان مجاهد است.

مواد و روش‌ها: مطابق با مستندات موضوعی ارائه شده در این پژوهش، روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای بود که از نوع مطالعات اسنادی داده‌های تحقیق گردآوری شده و با استفاده از روش تحلیل متون قرآنی-دینی مورد تحقیق و توصیف قرار گرفت.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد آموزه‌های قرآنی که در تربیت انسان مجاهد موثر هستند عبارت بودند از: دعا، نماز، یاد خدا، توبه، توکل، رزق و روزی حلال، امر به معروف و نهی از منکر، موعظه، تزکیه نفس و الگوی حسنه.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد تربیت انسان و توجه به بعد تربیت آن در آیات قرآن به وفور ذکر شده و به گونه‌ای که می‌توان بیان داشت تربیت انسان معنوی و انسان مجاهد مورد تاکید و توجه آیات قرآن بوده است.

کلمات کلیدی: تربیت، آموزه‌های قرآن، دین اسلام، جهاد، انسان مجاهد، اسوه حسنه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۵/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۷/۱۵

*نویسنده مسئول: dr.sadrailipour@gmail.com

مقدمه

از جمله مسائل مهمی که از صدر اسلام تا الان مورد توجه مسلمانان می‌باشد، تربیت معنوی و تجهیز و آمادگی رزمی مجاهدان است. مجاهدان و جنگاورانی را که باید بصیرت و انگیزه لازم برای نبرد داشته باشند مسأله تربیت مجاهد و ایجاد انگیزه و آمادگی روحی و جسمی را به تعبیری می‌توان در صدر عوامل موفقیت یک سپاه ارزیابی کرد. بی شک بهترین راه و شیوه‌ی شناخت و معنویت بخشی مجاهدان، وحی است. قرآن کریم به این امر عنایت و اهتمام فراوان دارد و برای ایجاد روحیه و انگیزه در مجاهدان از روش‌های مختلفی استفاده کرده است. این پژوهش در صدد تبیین نقش آموزه‌های قرآنی در تجهیز معنوی و تربیتی انسان مجاهد و مومن از منظر قرآن است. در فضای کنونی حاکم بر جهان و هجمه‌هایی که در این فضا بر اسلام می‌شود تبیین این مقوله ضرورتی مضاعف و ویژه پیدا می‌کند. در این پژوهش، با اتکا به آیات شریفه‌ی قرآن کریم پس از بررسی واژه‌های مرتبط به مسئله، مطالب مورد استفاده تحقیق قرار می‌گیرد و این که تربیت قرآنی چه ذائقه‌ای را برای مهاجرین و انصار صدر اسلام و به تبع در طول تاریخ بوجود آورد.

پیشینه و سوابق تحقیق

به لحاظ اهمیت اعتقادی و غناء فرهنگ قرآنی در طول ازمینه، مومنین و حتی مستشرقین بسیار از این موضوع استقبال نمودند ولی آنچه که می‌تواند در تبیین این رساله برای ما بیشتر مورد استفاده قرار گیرد کتب و مراجع ذیل به عنوان پیش مقدمه تحقیق در بررسی‌های اولیه مورد نمایان باشد.

مصطفی آخوندی کتابی با عنوان فرهنگ موضوعی جهاد و دفاع درآینه آیات و روایات تدوین کرده است که این کتاب را در پنج بخش «جهاد و دفاع»، «نیروی انسانی»، «اطلاعات و حفاظت»، «طرح و عملیات» و «تجهیزات و پشتیبانی» و در ۱۳۶ عنوان اصلی و ۱۰۳۱ عنوان فرعی سازمانیافته است، در نوع خود کاری نو و ابتکاری است. سیمای جهاد و مجاهدان در قرآن عنوان دیگر کتابی بود که مورد مطالعه قرار گرفت. این کتاب را علی شبروانی در خصوص تفسیر سوره‌ی انفال تدوین و مرکز جهانی علوم اسلامی منتشر کرده‌اند. او این کتاب را جهت استفاده دانشجویان تهیه و در تدوین آن از تفاسیر مهمی مثل: کاشف، مجمع البیان، المیزان، نمونه و راهنما و استفاده نموده‌اند. بررسی نظام دفاع

اسلام از دیدگاه قرآن، از جمله پایان نامه‌های بود که به مورد موضوع این پژوهش نزدیک بود و آن را صادق رضائی در مقطع کارشناسی ارشد در موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) تدوین نموده‌اند. ایشان در این پایان‌نامه مطرح می‌کند که مسئله نظام دفاعی اسلام امروزه در رسانه‌های گروهی دنیا مورد بحث است. در این پایان‌نامه سعی شده با تکیه بر داده‌های قرآن کریم و با استدلال‌های منطقی به این مسئله پاسخ تحلیلی داده شود. پایان نامه‌ای با عنوان الممارسة الجماعية للعمل الجهادي، توسط حسن الحدادی در مقطع کارشناسی ارشد در مرکز جهانی علوم اسلامی - مدرسه فقه و معارف اسلامی تدوین شده است که در این پایان‌نامه که به زبان عربی تحریر یافته، قواعد، مبانی و مظاهر جهاد از حیث ارتباط با اجتماع مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. دفاع مشروع از دیدگاه قرآن کریم عنوان پایان‌نامه‌ای است که خانم شوکت ابراهیم‌پور در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه شیراز تدوین نموده‌اند. ایشان در رساله خود با رویکردی قرآنی به موضوع دفاع مشروع پرداخته است. از منظر قرآن کریم در صورت تجاوز متجاوز به حریم، مدافع اقدام به دفاع می‌نماید که به آن دفاع می‌گویند اما این دفاع زمانی مشروع است که شرایط و حدود را رعایت کند. چرا که خداوند تعدی کنندگان را دوست نمی‌دارد.

نویسنده با بررسی پیشینه تحقیق به این نتیجه می‌رسد که؛ هیچ کدام از این پیشینه‌ها به بررسی موضوع اصلی یعنی نقش آموزه‌های

آموزه‌های آن در جهت تربیت و اصلاح خود بهره می‌برد در زیر به بررسی نقش آموزه‌های قرآنی در تربیت انسان مجاهد پرداخته می‌شود.

نقش دعا به عنوان یک آموزه قرآنی در تربیت انسان مجاهد کلمه دعا از «دعو» گرفته شده و به معنای آن است که انسان به کمک صدا و کلام، چیزی را متوجه خود سازد. دعا در قرآن در معانی مختلفی آمده است. اما محور همه این معانی «خواندن» است؛ البته خواندنی که با خواست و طلب همراه است (۴). در مفهوم دعا می‌توان گفت که دعا یعنی «پیوند باطنی با مبدأ همه نیکی‌ها و خوبی‌ها» (۵) و این پیوند باید براساس یک نوع خودآگاهی و بیداری اندیشه و دل باشد. یعنی اول انسان از غفلت خارج شود تا آنگاه به مرتبه دعای حقیقی برسد. در معنای اصطلاحی دعا، مفهوم لغوی آن یعنی درخواست و طلب، لحاظ شده است. براین اساس می‌توان گفت: دعا در اصطلاح شرعی به معنای روی آوردن به خداوند و درخواست از او با حالت خضوع و کرنش است. اولین دعایی که انسان از خدا مسئلت نمود، درخواست عفو و بخشش بود. هنگامی که آدم و حوا تحت تأثیر وسوسه‌ی شیطان، از درخت ممنوع چشیدند، بی‌درنگ به خطا و لغزش خویش آگاه شده و پس از اعتراف به آن، از خداوند تقاضای عفو و رحمت نمودند. این تقاضای ارزشمند که به صورتی کاملاً عاجزانه از خدا مسئلت شد؛ با لطف الهی همراه بود؛ زیرا تلقی و ادای همین کلمات دعا را نیز، خدا خود به آدم آموزش داده بود. با این اوصاف قابل ذکر است که کلمات دعا و مشتقاتش حدود بیش از ۲۰۰ بار در قرآن بکار رفته است. واژه دعا در زبان عربی به ضم اول و مد آخر خوانده می‌شود که مصدر است و جمع آن ادعیه می‌باشد. دعا آن است که کسی را با صدا و کلام خود متوجه کنی، (۶) دعا الرجل ناداه (۷) او را صدا زد. دعا به معنی خواندن و حاجت خواستن و استمداد است و گاهی مطلق خواندن آن منظور است. (۸) علامه طباطبایی معتقد است دعا آن است که از قلب برخیزد و زبان فطرت آن را طلب کند نه این که زبان هر طور خواست حرکت کند، بدان معنا که انسان چنین حقیقی را در باطن جان خود می‌شناسد و به طور روشن آن را می‌فهمد (۹).

طرق تاثیر دعا بر تربیت انسان مجاهد

حال با بررسی معنا و اهمیت دعا لازم است تا به طرقی که دعا می‌تواند در تربیت انسان مجاهد موثر باشد پرداخته شود. الف) آموزه قرآنی دعا از طریق ایجاد اطمینان و آرامش قلبی نقش مهمی در تربیت انسان مجاهد دارد: روح موجودی است آسمانی و مجرد که از طریق ارتباط با خدا، در واقع به اصل خود برمی‌گردد، به همین جهت خدا در قرآن می‌فرماید: «إِلَّا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (رعد: ۲۸) یعنی؛ ای انسان‌ها! با یاد خدا آرامش قلب‌ها را به دست آورید و از بوجی برهید. چرا که از آن طریق خواسته‌های شما آسمانی می‌شود و اسیر دیوارهای تنگ مادی نخواهید شد. لذا می‌توان بیان داشت که انسان مجاهد که اهل دعاست علاوه بر اسباب طبیعی، متوجه اسباب‌های معنوی شده و لذا وقتی اسباب ظاهری از کار ایستاد راه امید به خدا برایش باز است و از یاس بی‌جا می‌رهد. این‌سینا می‌گوید: گاهی نفس در شرایط خاص می‌تواند از طریق ارتباط با عالم غیب نقش‌هایی را بپذیرد که در راه علاجش به او کمک کند یعنی روح راه صلاح خود را می‌شناسد و با ارتباط با عالم غیب آن راه را به دست می‌آورد و دعا زمینه‌ی پیدا کردن راه اصلاح نفس از طریق ارتباط با عالم غیب در انسان مجاهد است.

تحلیل موضوع

با بررسی فلسفه تربیت انسان معنوی و دینی از نگاه اسلام و قرآن می‌توان بیان داشت که دعا به عنوان یکی از آموزه‌های قرآنی، همواره در متن آیات قرآن و چه در احادیث و روایات به آن

تربیتی قرآن در تجهیز معنوی و تربیتی انسان مجاهد نپرداخته‌اند و با این وجود ضعف عمده و مشترک تحقیقات و تولیدات صورت گرفته، نگاه سوگیرانه و جهت‌دار بوده و از جنبه نقش آموزه‌های قرآنی کمتر تحقیقی صورت گرفته است. لذا منابعی که مورد بررسی قرار گرفت هیچ کدام به صورت مستقیم و همزمان به بررسی و تبیین موضوع این پژوهش نپرداخته و تنها به صورت کلی و غیرمستقیم اشاره‌ای به این موضوع داشته‌اند؛ اما پژوهش مذکور تلاش دارد تا این موضوع را به صورت علمی و پژوهشی مورد مطالعه قرار دهد.

بررسی ضرورت و اهمیت تربیت و معنویت

موضوع تعلیم و تربیت و روش‌های آن، مبحثی است که از دیر باز توجه بشر را به خود جلب کرده است و در تمام عصرهای گوناگون زندگانی انسان، از اهمیت والایی برخوردار بوده است. پیامبر اکرم (ص) از ۱۴ قرن قبل، آخرین برنامه کمال و سعادت بشر را بر انسان عرضه داشت. آن حضرت مردم را به فراگیری علم و دانش، کسب اطلاعات و اداب نیکو فراخواند و فراگیری دانش را بر هر مسلمانی واجب دانست (۱) از این رو یکی از اهداف مهم دین و بعثت انبیا (علیهم السلام) تربیت و تزکیه انسان است. دین اسلام نیز در احکام عبادی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خود، تربیت انسان‌ها را وجه همت خویش قرار داده است. تربیت انسان در جامعه صورت می‌گیرد؛ زیرا انسان مدنی بالطبع است، او در جامعه با نهادهای خانواده، سیاست، اقتصاد، دین و تعلیم و تربیت سر و کار دارد و هر یک از آن‌ها هنجارها و ارزش‌های ویژه‌ای را از فرد انتظار دارند و اینجاست که فرد باید بر اساس فکر و منطق و مقتضیات کنش متقابل تصمیم بگیرد. این مدنی بالطبع بودن انسان سبب شده تا اهمیت و نقش انحصاری تربیت در تحقق فرهنگ و تمدن و رشد و تعالی آن دو بر مریبان و اندیشه‌ورزان بزرگ پوشیده نباشد، از همین رو، «غزالی» تربیت را پس از پیامبری، شریف‌ترین کار آدمی خوانده (هاشمی، ۱۳۸۸، ص ۳۴) و «کانت» آن را بزرگ‌ترین و دشوارترین مسئله آدمی دانسته (۲) و «افلاطون» بر آن بوده است که فنی عالی‌تر و مقدس‌تر از تربیت نیست (۳) از این رو، تصور این که تربیت فراگردی فردی است فکری خام و بی اساس است. در همین راستا، بررسی اهداف تعلیم و تربیت اسلامی نشان می‌دهد که مهمترین نیازهای هر جامعه الهی، تربیت افراد متدینی است که با اتکا به نیروی ایمان، اراده، تعقل و منطقی بیندیشند و به جای وابستگی استفاده از دستاوردهای اقتصادی و فرهنگی دیگران خود مولد دانش و فناوری برای زندگی مستقل در عصر ایمان باشند. تمام موفقیت‌های مادی و معنوی انسان در گرو اندیشه‌های دینی بارور، پویا و مؤثر است و همه افراد از ویژگی‌های مختلفی برخوردار هستند که باعث می‌شود آنان بتوانند مهارت‌های خود را در راه جدید به کار اندازد، بنابراین در عصر گسترش روزافزون اطلاعات و ارتباطات مسئله‌ای که پیش از هر چیزی توجه اولیاء و مریبان را به خود مشغول نموده است، چگونگی تربیت دینی و پرورش نیروی نوآوری و شکوفایی انسانها به ویژه نسل جوان است که به عنوان یک نیاز عالی و معنوی بشریت در تمام ابعاد زندگی آینده آنان مطرح است.

نقش آموزه‌های قرآنی در تربیت انسان مجاهد

قرآن مظهر رحمت و جلوه ربوبیت خداوند و کتاب شناخت و تربیت انسان است و به دلیل برخورداری از چنین هویتی، مطالعه دقیق کتاب تشریح و نظام تکوین را به قصد دریافت تصور روشن و واقع بینانه از آنها به بشر توصیه می‌نماید، تا از این طریق، راه تعالی و تکامل خود را هموار و زمینه تشکیل و تأمین زندگی آرمانی خویش را در دو جهان، فراهم سازند لذا این کتاب ارزشمند و مقدس توجه زیادی به انسان، ابعاد مختلف آن و تربیت او دارد و درایات خود موارد تاثیر گذاری آموزه‌های قرآنی بر انسان و تاثیر پذیری انسان از این آموزه‌ها را نشان می‌دهد از این رو می‌توان بیان داشت که انسان مجاهد همواره مورد عنایت قرآن بوده و از

انسان در این است که فقر خود را نسبت به خدا درک کند و به این حقیقت اعتراف کند.

بنابراین، دعایکی از راههای تکامل انسان است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» (مومن / ۶۰). مرا بخوانید تا اجابت کنم شما را.» و «إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (همان منبع)؛ به تحقیق کسانی که از بندگی من سرپیچی کنند و خود را بزرگ‌تر از آن بدانند که در مقابل عظمت الهی سر تعظیم فرود آورند و متکبران از عبادت من سرپیچی کنند، با ذلت و خواری وارد جهنم خواهند شد.» دو جمله‌ی مذکور در آیه‌ی شریفه در حکم صغری و کبری است، دعا عبادت پروردگار است و هر که از عبادت خدا سرپیچی کند، به عذاب دردناک و خوارکننده‌ای مبتلا خواهد شد. نتیجه، آنکه هر که از دعا سرپیچی کند، به عذاب الهی گرفتار خواهد شد. چنانچه ذکر شد فایده و اثر اصلی دعا همان تکامل معنوی انسان بر اثر بندگی و اعتراف به ذلت در مقابل خداوند است (فناحی). بنابراین می‌توان تحلیل نمود که دعا از دو طریق بر تربیت انسان مجاهد اثر گذار خواهد بود اول؛ تقویت بعد معنوی انسان مجاهد و دوم، تربیت بعد جسمانی او به عنوان مکمل بعد معنوی انسان مجاهد لذا با کسب این دو ویژگی زمینه انسان مجاهد فراهم خواهد شد.

تحلیل نقش آموزه قرآنی دعا در تربیت انسان مجاهد در تحلیل نهایی نقش دعا در تربیت انسان مجاهد می‌توان بیان داشت که تربیت ابعاد مختلفی چون جسمانی، عقلانی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی دارد. از مهمترین ابعاد تربیت، تربیت معنوی است که به عقیده ما در تربیت اسلامی، پرورش این بعد غایت همه ابعاد دیگر است. این نوع تربیت که شامل پرورش بعد معنوی انسان و فراهم نمودن زمینه ارتباط انسان با خداوند و در نهایت پرورش انسان برای رسیدن به قرب الهی است. بسیار مورد تاکید قرآن و ائمه علیهم السلام بوده است و آن بزرگواران در تمام صحنه‌های زندگی بیشترین اهمیت را به پرورش این بعد فرزندان می‌دادند و برای تحقق آن از شیوه‌های خاص بهره می‌گرفتند که به نظر می‌رسد از مهمترین شیوه‌ها، دو شیوه (ذکر و دعا) است که نقش بسیاری در تربیت انسان مجاهد می‌تواند ایفا کند؛ چرا که مجاهدان فی سبیل الله آن گاه که در برابر دشمن قرار می‌گرفتند خاضعانه دست به دعا برمی‌داشتند و طبق فرموده قرآن (بقره / ۲۵۰) از خداوند متعال، پایداری، ثبات قدم، روحیه و پیروزی می‌طلبیدند. در نبرد بدر وقتی رزمندگان اسلام دشمن را به لحاظ نیرو و ادوات رزمی از خود قویتر دیدند، گرد هم جمع شده، مشغول نیایش شدند و گفتند: پروردگارا! ما را بر دشمنان خود پیروزی ده. خداوند نیز آنها را یاری بخشید (۱۱) بنابراین در تحلیل نهایی می‌توان بیان داشت که مجاهدان مسلمان با دعا روح خود را شاداب ساخته و با استغاثه به درگاه الهی از امدادهای غیبی خداوند بهره‌مند می‌شدند. با مروری گذرا به جنگهای صدر اسلام این موضوع روشن می‌گردد. رسول اکرم (ص) نیز صحنه‌های زیبای جهاد در راه خدا را با نیایش مخلصانه خویش مزین می‌کرد و احساسات پر ارج خداجویی را با زبان دعا بیان می‌فرمود. لذا آنچه از بررسی آموزه قرآنی دعا در تربیت انسان مجاهد می‌توان برداشت کرد این است که دعا نقشی بی‌بدیل، مهم، اثر گذار و بسیار حیاتی در این خصوص دارد.

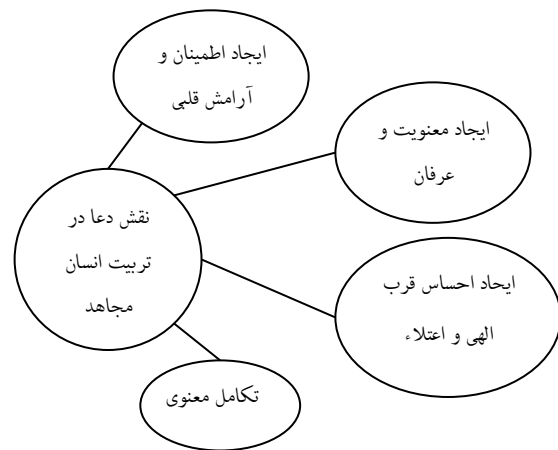
اشاره شده است و برکات بسیاری بر آن متصور می‌شود دعا کردن نه تنها در حل مشکلات و مسائل بلکه در تربیت انسان خاصه انسان مجاهد می‌تواند حائز اهمیت فراوانی باشد با مطرح نمودن فلسفه دعا در جامعه و خانواده و جا انداختن آن می‌توان بیان داشت که خانواده و جامعه به عنوان متولیان تربیت انسان می‌توانند با دعا کردن و کسب طلب خیر از خداوند تربیت انسان مجاهد را در مسیر خیر و خوبی قرار دهند از سوی دیگر انسانی که با فلسفه دعا آشنا باشد خود به خود در مسیر خیر و خوبی حرکت خواهد کرد و این موضوع می‌تواند برای تربیت انسانهای مورد نظر قرآن و خاصه انسان مجاهد موثر واقع گردد.

ب) آموزه قرآنی دعا می‌تواند از طریق ایجاد معنویت و عرفان نقش مهمی در تربیت انسان مجاهد ایفاء کند. در خصوص نقش آموزه قرآنی دعا در ایجاد معنویت و عرفان در انسان مجاهد می‌توان بیان داشت که پیامبر (ص) و ائمه (ع) در موقع بیان احکام شرعی در حد فهم شنوندگان سخن می‌گفتند، اما هنگامی که با پروردگارشان به مناجات و دعا می‌پرداختند گنجینه‌های عظیمی از معارف بود که از قله وجود آن عزیزان سرازیر می‌شد و لذا است که ادعیه خزینه‌های گرانقدری از معارف هستند که باید به آنها توجه خاص شود، نمونه چنین خصوصیات را در مناجات‌های خمس‌عشر یا دعای ابوحمزه ثمالی یا مناجات شعبانیه می‌توان یافت بیان این فراز و گفته می‌تواند نشان دهد که انسانهای والای همانند پیامبر (ص) و حضرت علی (ع) تا چه حد با فلسفه دعا آشنا بوده‌اند و هم دعا در ترقی سلوک شخصیتی آنها بسیار موثر بوده است در خصوص انسان مجاهد نیز می‌توان بیان داشت که دعا ضمن داشتن خیر و برک فراوان می‌تواند از طریق ایجاد، پرورش، تقویت و افزایش معنویت در انسان سبب شکل‌گیری انسان مجاهد گردد. پس در تحلیل نهایی می‌توان بیان داشت که از جمله آموزه‌های دینی، دعا است که دعا و درخواست از خداوند در اسلام و دین جایگاه ویژه‌ای دارد. دعا ابزاری است که انسان مجاهد را به خالق پیوند می‌دهد و از طریق آن، نیازهای فردی و درونی خویش را با خداوند قادر متعال در میان می‌گذارد و در پرتو آن به سکون و آرامش نایل می‌آید.

ج) آموزه قرآنی دعا از طریق ایجاد احساس قرب الهی و اعتلاء می‌تواند در تربیت انسان مجاهد موثر باشد: انسان مجاهد با مداومت بر ذکر و نیایش، موجبات تقویت ایمان و زنده شدن نیروی فطری خود را فراهم می‌آورد و از آن طریق نظر جانش از مادیات به سوی معنویات گردانده می‌شود و لذا دل با محبت به حق از حاکمیت وجه حیوانی خود آزاد می‌گردد و میل گناه در او می‌میرد.

د) آموزه قرآنی دعا می‌تواند از طریق ایجاد تکامل معنوی در تربیت انسان مجاهد موثر باشد: برخی تصور کرده‌اند که اثر تربیتی دعا فقط از جهت تلقین به نفس است؛ یعنی وقتی انسان مطالب خوبی را به زبان می‌آورد به خودش تلقین می‌کند که باید این چنین باشد به طور مثال با خواندن دعای مکارم‌الاخلاق به نفس تلقین می‌شود که باید اخلاق خود را اصلاح کند، صفات خوب کسب کند و از صفات بد اجتناب ورزد. اینان اثر تربیتی دعا را فقط در همین جنبه می‌دانند و دعاهایی را که فاقد این جنبه باشد، دعاهای استعماری قلمداد می‌کنند (۱۰).

این تصور ناشی از کوته‌بینی و شناخت ناقص نسبت به معارف اسلامی است. بزرگترین اثر دعا حقیقت عبادی است که در آن نهفته است همان که موجب تکامل معنوی انسان و انسانیت او می‌شود. البته ممکن است در بعضی از دعاها آثار تلقین به نفس و نظایر آن نیز وجود داشته باشد. بنابراین می‌توان بیان داشت که فایده‌ی حقیقی دعا نیز توجه به خدا و بندگی اوست. این گونه آثار که گاهی بر بعضی از دعاها مترتب می‌شود. فواید بسیار ناچیزی است که در مقابل فایده‌ی اصلی چیزی به حساب نمی‌آید. کمال

نمودار ۱. راه‌های تاثیر دعا در تربیت انسان مجاهد

که توکل از طریق، عدم یأس و افسردگی نقش مهمی در تربیت انسان مجاهد ایفا خواهد کرد چرا که، انسان اگر صرفاً به امور مادی توجه کند در رویایی با مشکلات به سادگی دست از عمل می‌کشد و ناامیدی او را از پا در می‌آورد. لذا برای کاهش فشار روانی، توجه به خدا و رسیدن به مرحله توکل است. انسان متوکل هرگز از دنیا اندوهگین نمی‌شود. خداوند در سوره یوسف می‌فرماید: «وَلَا تَيْسُؤْا مِنْ رُوحِ اللّٰهِ اِنَّهٗ لَا يَيْسُؤُا مِنْ رُوحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُوْنَ (یوسف/ ۱۳) از رحمت الهی هیچ گاه مأیوس نشوید، چرا که جز کافران از رحمتش مأیوس نمی‌شوند».

بنابراین در تحلیل نهایی می‌توان بیان داشت که توکل به خداوند متعال از ارزش‌هایی است که قرآن کریم رزمندگان مسلمان را بارها بدان توصیه می‌کند (آل عمران: ۱۲۲ و ۱۶۰، توبه: ۵۱). توکل دستاورد و از ارکان و پایه‌های ایمان و معرفت انسان مجاهد است و هر چه ایمان و معرفت انسان مجاهد به خداوند بیشتر و خالص‌تر باشد، اتصال و درجه اتکا و توکلش نیز قوی‌تر خواهد شد.

وقتی رزمنده مسلمان قلب خود را با رابطه‌های اتکا و توکل به دریای قدرت و عظمت الهی متصل نماید، اراده و روحیه اش چنان قدرتمند می‌گردد که مغلوب هیچ عاملی نمی‌شود. شهید مطهری می‌نویسد: «جهاد و توکل مکمل یکدیگرند. جهاد، حمایت و پشتیبانی انسان از حق است و توکل در جهاد، اعتماد به حمایت و پشتیبانی خداوند از انسان» (مطهری، ۱۳۵۸، ص ۱۳۷).

نقش آموزه قرآنی ذکر و یاد خدا در تربیت انسان مجاهد اگر ایمان به خدا در جامعه و در درون خود وجود نداشته باشد، به طور کلی نمی‌توان انتظار تربیت انسان مجاهد را داشت. چرا که وقتی در دنیا، ماده‌ی کر و کور، حاکم و همه‌کاره‌ی جهان باشد، تربیت اسلامی، نه تنها وجهی ندارد، بلکه ضمانت اجرایی هم نمی‌تواند داشته باشد. بنابراین، اصل اساسی در تربیت انسان مجاهد، بدون پشتوانه‌ی ایمان و معنویت کاری است عبث و با وجود ایمان و طرح نظام اخلاقی بر اساس آن نیز، خطر پایان نیافته است و ضمانت اجرایی آن، در فرد و جامعه، کامل نمی‌باشد. درست است که بهترین ضامن اجرایی مسائل اخلاقی، ایمان درونی و قلبی افراد است، ولی همان‌طور که اشاره شد، این ایمان (ابتدایی) با گناه یا به تعبیری با مخالفت نظام اخلاقی، منافاتی ندارد. آنچه که می‌تواند در همه حال و شرایط، مؤثر باشد و انسان مجاهد را از خطا و گناه نجات بخشد و در صورت ارتکاب، خرد را، به پشیمانی و در صورت امکان، جبران آن وادارد، تقویت ایمان بوسیله ذکر و یاد خدا است. اگر انسان به این مرحله رسید، همه‌ی سجایای اخلاقی، نه تنها بر بنیانی محکم، استوار است، بلکه به بهترین وجه اجرا می‌گردد. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا؛ ای کسانی که ایمان آوردید خدا را بسیار یاد کنید.» (احزاب/ ۴۱)

خلاصه این که برای تربیت انسان مجاهد به معنای قرآنی و اسلامی آن به بهترین وجه، چاره‌ای جز تقویت ایمان به وسیله‌ی نیایش و ذکر وجود ندارد این است که در روایات ذکر را موجب اصل صلاح قلب دانسته‌اند و این نکته که اصلاح فرد و جامعه با اصلاح دل او، ارتباط کامل دارد، احتیاج به دلیل و توضیح ندارد حضرت علی می‌فرماید: «مَنْ عَمَرَ قَلْبَهُ بِذِكْرِ الذِّكْرِ حَسَنَتْ اَفْعَالُهُ فِي السَّرِّ وَالْجَهْرِ؛ (۱۵) کسی که قلب خود را با ذکر دائمی آباد سازد کردار او در نهان و آشکار، نیکو شود.» قانون اگر بتواند خوب اجرا شود و دچار آفت‌های مختلف نگردد، تنها در ظاهر اجتماع رعایت می‌شود، ولی انسان هیچ لزومی نمی‌بیند که در خلوت و در جایی که کسی مطلع نمی‌شود آن را رعایت کند. تنها یاد واقعی خدا است که انسان را به حسن اعمال، در ظاهر و باطن ویا در خلوت و جلوت، می‌رساند.

نقش آموزه قرآنی توکل در تربیت انسان مجاهد واژه توکل از مفاهیم پربراری است که در نظام تربیتی اسلام به عنوان یک هدف تربیتی و صفت معنوی به چشم می‌خورد تا انسان‌های حقیقت‌جو را به سوی کمال و تربیت صحیح و سلامت روان دعوت کند. گوهر توکل را باید در اعتماد به خدا جستجو کرد تا انسان اعتماد به خدا پیدا نکند، نمی‌تواند اداره امورش را به او واگذار کند (۱۲) از آنجا که توکل، به عنوان یک صفت اخلاقی پسندیده است، نقش تربیتی مهمی در زندگی انسان دارد و کسی که خود را به این صفت آراسته سازد، غیر پروردگار را ناچیز می‌پندارد و او را سبب اصلی، در حیطه کارهایش قرار می‌دهد. در خصوص ارزش توکل قرآن در آیه‌ی ۱۵۲ سوره بقره، در مورد هر مؤمنی، که چهره جان‌ش را به سوی خدا متوجه کند و بر او اعتماد کند می‌فرماید: «فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (بقره/ ۱۵۲) کسی که به طاغوت [بت و شیطان، و هر موجود طغیانگر] کافر شود و به خدا ایمان آورد، به دستاویز ناگسستنی تمسک بسته است که گسستن برای آن نیست و خداوند، شنوا و داناست» در جای دیگر قرآن اشاره دارد که و کسی که به غیر خدا تکیه کند به تار عنکبوت چنگ زده است. در آیه‌ی دیگر می‌فرماید: «مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بُيُوتًا وَ انْ أَوْهَتَ الْبُيُوتُ لَبِيتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (عنکبوت. ۱۱). مثل کسانی که غیر از خدا را اولیای خود برگزیدند، مثل عنکبوت است که خانه‌ای برای خود انتخاب کرده، در حالی که سست‌ترین خانه‌ها، خانه عنکبوت است، اگر می‌دانستند» در اینجا به اهمیت و ضرورت آموزه قرآنی توکل پرداخته شد که تا چه حد این موضوع در زندگی انسانها حائز اهمیت فراوانی می‌باشد. این آموزه نقش بی‌بدیلی در تربیت انسان مجاهد می‌تواند داشته باشد چرا که توکل سبب دور شدن یأس و ناامیدی در انسان مجاهد شده و در واقع زمینه برای دیدن چیزهایی غیر خدا را از بین می‌برد در این زمینه می‌توان استناد نمود که «پدیده‌ی است این کتاب عظیم درباره سلامت روان و راه‌های تأمین آن آموزه‌های بسیاری دارد و بدون شک گام نهادن در راه خدا و پیروی از راه و رسم و رهنمودهای تربیتی قرآن کریم، تنها راه نیل به بهداشت و سلامت روانی [انسان مجاهد] است» (۱۳) علاوه بر این می‌توان در خصوص نقش توکل بر تربیت انسان مجاهد بیان داشت که یکی از بنیادی‌ترین و مهم‌ترین عوامل مؤثر در تربیت انسان مجاهد، عزت نفس می‌باشد عزت نفس، به منظور ارتقای سطح بهداشت روانی در جامعه، نقش مهمی ایفاء می‌کند چرا که؛ اساس تربیت بر عزت است و اگر فرد، با عزت رشد یابد و تربیت شود به حالتی دست می‌یابد که پیوسته در هر اوضاع و احوالی استوار باشد (۱۴) و در نهایت می‌توان بیان داشت

در روایت دیگری باز حضرت می‌فرماید: «مُدَاوِمَةُ الذِّكْرِ قُوَّةُ الْاِرْوَاحِ وَ مِفْتَاحُ الصَّلَاحِ» (۱۵) کلید اصلاح فرد و اجتماع و نیروی روانی انسان‌ها مداومت بر یاد خداست.»
 خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا» (سوره انفال/ ۴۵) ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هنگامی که در (میدان نبرد) با گروهی روبه‌رو می‌شوید ثابت قدم باشید و خدا را فراوان یاد کنید تا رستگار شوید.» در این آیه خداوند به مجاهدان می‌گوید: ای اهل ایمان آنگاه که با دشمن روبه‌رو شوید و مرگ دندان‌های خود را به شما نشان می‌دهد پابرجا باشید و یاد خدا بکنید. شکی نیست که منظور از یاد خدا تنها ذکر لفظی نیست بلکه خدا را در درون جان حاضر دیدن و به یاد علم و قدرت بی‌پایان و رحمت و وسعتش بودن است این توجه به خدا روحیهٔ سرباز مجاهد را تقویت می‌کند و در پرتو آن احساس می‌نماید که در میدان مبارزه تنها نیست تکیه گاه نیرومندی دارد که هیچ قدرتی در برابر آن مقاومت نمی‌کند و اگر هم کشته شود به بزرگترین سعادت، یعنی سعادت شهادت رسیده است و در جوار رحمت حق رستگار خواهد بود بنابراین در توضیح این مطلب می‌توان بیان داشت که یاد خدا در دل و جان مجاهدان صدر اسلام جاری بود و زرق و برق زندگی دنیا هرگز ایشان را از یاد خدا باز نمی‌داشت. این مؤلفه و ویژگی برای مجاهدان فی سبیل الله در میدان نبرد بسیار کارساز بود؛ چرا که جهاد و دفاع آرامش و قوت قلب بسیار می‌طلبد. خداوند متعال نیز رزمندگان اسلام را توصیه می‌کند به هنگام برخورد با دشمن، خدا را بسیار یاد کنند تا پیروز و رستگار شوند (انفال/ ۴۵). مجاهدان صدر اسلام با زنده نگاه داشتن یاد خدا در دل‌هایشان و مداومت بر آن، بر قوت و قدرت روحی و معنوی خویش می‌افزودند. بی‌گمان اگر روح و جان آنها با یاد و نام خدا لبریز نمی‌شد، از عهده آن امتحانهای سخت و مشکل پیروز بر نمی‌آمدند.

نقش آموزه قرآنی تزکیه نفس در تربیت انسان مجاهد تزکیه یکی از مفاهیم کلیدی تعلیم و تربیت دینی است که از مادهٔ «زکا- یزکو» به معنی افزایش و پاک شدن است و در اصطلاح، به معنای تهذیب به کار می‌رود. به عبارت دیگر؛ پیراستن نفس از آلودگی‌هاست که این خود باعث رشد و تعالی انسان می‌شود. واژهٔ تزکیه به عنوان یکی از عناصر و اجزای تربیت اسلامی، نخستین بار در قرآن کریم به کار رفته است. این واژه در دو آیه از قرآن کریم «آل عمران/ ۱۶۴ و جمعه/ ۲۰» مقدم بر تعلیم و به عنوان یکی از عناصر مهم تربیت اسلامی به کار رفته است. لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنَّ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ؛ خداوند بر مؤمنان منت نهاد [نعمت بزرگی بخشید] هنگامی که در میان آنها، پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آنها بخواند، و آنها را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد هر چند پیش از آن، در گمراهی آشکاری بودند (آل عمران/ ۱۶۴) (کما أَرْسَلْنَا فَكَيْمًا رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يُعَلِّمُهُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ (بقره/ ۱۲۹) وَ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْمِّيَنِ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنَّ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (جمعه، ۲) بنابراین «تزکیه نفس، یعنی مراقب از آفت‌های نفس بودن» (۱۶)

از این رو می‌بینیم که خداوند متعال یکی از اهداف بعثت پیامبران را تزکیه و تهذیب و تربیت انسان‌ها معرفی می‌کند و می‌فرماید: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنَّ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» «خداوند بر مؤمنان نعمت بزرگی بخشید، هنگامی که در میان آنها، پیامبری از خودشان برانگیخت؛ تا آیات او را بر آنها بخواند و آنها را پاکیزه سازد و کتاب و

حکمت بیاموزد؛ هر چند پیش از آن، در گمراهی آشکاری بودند.» (آل عمران/ ۱۶۴)

در خصوص اهمیت تزکیه نفس در قرآن می‌توان بیان داشت که آنچه مورد توجه و تاکید آیات قرآن کریم است، تزکیه عملی نفسانی است که آثاری دارد و در واقع تلاش برای دست‌یابی به اسبابی است که منجر به پاک‌ی نفس انسان شود. مسئله تزکیه نفس و اخلاق، اهمیت و جایگاه والایی در قرآن دارد، تا جایی که بالاترین مقام در قرآن که همان فلاح و رستگاری برای انسان در نظر گرفته شده است، با تزکیه و تهذیب نفس حاصل می‌شود؛ همان چیزی که هدف اصلی علم را تشکیل می‌دهد.

یکی از ویژگی‌های بسیار مهم انسان اسلامی و بخصوص انسان مجاهد برخورداری از تهذیب نفس می‌باشد اصولاً کسانی که از تهذیب نفس برخوردارند به نوعی در راه حق گام بر می‌دارند.

تحلیل نقش آموزه قرآنی تزکیه در تربیت انسان مجاهد بنابراین می‌توان تحلیل نمود که تزکیه از طریق ایجاد انگیزه برای حرکت در مسیر کمال و دوری از اسباب انحطاط راه تربیت انسان مجاهد را فراهم می‌کند؛ چرا که تزکیه، چنانکه پیش از این گفتیم، هم زمینه‌ساز درک خود کمال است و هم زمینه ساز درک لذتی که در کمال وجود دارد. بنابراین، انسان مجاهد با کسب نفس مُرْکَا، هم کمال خود را درک می‌کند و هم لذت ناشی از آن را و همین موجب پیدایش انگیزه در وی برای حرکت به سمت کمال خود می‌شود.

از سوی دیگر تزکیه، همچنان که موجب پیدایش انگیزه برای حرکت در مسیر تکامل است، متقابلاً موجب پیدایش انگیزه در انسان مجاهد برای دوری از اسباب نقص و انحطاط نیز می‌شود. چرا که تزکیه موجب می‌شود انسان مجاهد نقص و انحطاط واقعی خود و نیز درد و رنج ناشی از آن را درک کند و همین موجب می‌شود انسان مجاهد از هر چه موجب نقص و انحطاط است دوری کند. بدین ترتیب، تزکیه نفس همانند سامانه‌ای است که مسیر صحیح را به انسان مجاهد نشان داده و در هنگام انحراف از آن اخطار لازم را صادر و به منزلهٔ یک سامانهٔ هدایت و پایش درونی خودکار عمل می‌کند.

نقش آموزه قرآنی توبه و استغفار در تربیت انسان مجاهد از آموزه‌های مهم در پیش‌گیری برخی از آسیب‌های روانی و جلوگیری از وخامت آن، احساس ندامت و پشیمانی و تصمیم بر جبران و درمان آسیب و رجوع و بازگشت به لطف و رحمت خداوند است. «توبه» در لغت، به معنای رجوع است. وقتی بنده به مولای خود برمی‌گردد، می‌گویند توبه کرده است (۷) خداوند در قرآن کریم به همه مؤمنان دستور توبه می‌دهد. «وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (نور/ ۳۱)

به نظر می‌رسد دو واژه توبه و استغفار در نهایت به یک مفهوم برمی‌گردد، ولی از ظاهر آیات و روایات چنین بر می‌آید که این دو با هم تفاوت دارند. در قرآن کریم در چند آیه توبه و استغفار به گونه‌هایی در کنار هم ذکر شده، که دلالت بر دوگانگی مفهوم آنها دارد: «وَ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ» و از پروردگارتان آمرزش بخواهید، سپس از گناهان دست برداشته به او بازگردید، زیرا پروردگار مهربان و بسیار دوستدار توبه-کنندگان است. «هود/ ۹۰» در این آیه شریفه و چند آیه دیگر، از هر دو واژه استفاده شده است که برخی مفسرین علت ذکر توبه پس از استغفار را به این جهت می‌دانند که گفته‌اند هدف، آمرزش است و به واسطه توبه به آن می‌توان رسید؛ زیرا شخص گناهکار مادامی که علاوه بر طلب آمرزش، در صحنه عمل به خدا باز نگردد، به هدف خود نرسیده است.

بنابراین، اگر توبه به عنوان یک آموزه قرآنی در تربیت انسان مجاهد فراگیر باشد و او از همه خلاف‌ها توبه کند و «نصوح» یعنی خالص باشد، آن‌گاه لغزش‌های گذشته بخشوده می‌شوند و توبه‌کننده به منزله انسان بی‌گناه است (۱۷) و در آرامش کامل به

سر می‌برد؛ زیرا با توبه، دنباله گناه قطع می‌گردد (۱۸) با توبه، انسان از عذاب به رحمت، از گناه به طاعت، و از توجه به غیر خدا به خدا باز می‌گردد. انسان مجاهد با استفاده از آموزه قرآنی توبه و استغفار متوجه می‌شود غفلت‌ها و گناه‌ها حجابی میان او و محبوبش ایجاد کرده و نمی‌تواند به او نزدیک شود و به سویش حرکت کند، وقتی متذکر می‌گردد که ظلمت بار گناه و لغزش بر دل و جاننش آن چنان سایه افکنده است که هیچ پرتوی از نور حق بر آن نمی‌تابد و او تنگ دل و سنگ دل شده است که «فَوَيْلٌ لِلنَّاسِ إِذْ يَسْأَلُونَكَ عَنْ النَّارِ أَيْسَرَ يَوْمَئِذٍ لَّيْسَ بِهَا إِلَّا أَنْ تَأْمُرَهُمْ فَيُتَّقُوا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ ذُنُوبِهِمْ يَمْسِكُونَ» (بقره/ ۷۷) نیکوکاری آن نیست که روی به جانب مشرق یا مغرب کنید (چه این چیز بی‌تاری است) لیکن نیکوکاری آن است که کسی به خدای عالم و روز قیامت و فرشتگان و کتاب آسمانی و پیغمبران ایمان آورد و دارایی خود را در راه دوستی خدا به خویشان و یتیمان و فقیران و در راه ماندگان و گدایان بدهد و در آزاد کردن بندگان صرف کند و نماز به پا دارد و زکات مال (به مستحق) بدهد، و نیز نیکوکار آناند که با هر که عهد بسته‌اند به موقع خود وفا کنند و در حال تنگدستی و سختی و هنگام کارزار صبور و شکیبا باشند (کسانی که بدین اوصاف آراسته‌اند) آنها به حقیقت راستگویان و آنها به حقیقت پرهیزکارانند» همچنین در آیات دیگر می‌فرماید که: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (بقره/ ۲۷۷). مسلماً کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند، و نماز را به پا داشتند، و زکات پرداختند، برای آنان نزد پروردگارشان پاداشی شایسته و مناسب است، و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگینی می‌شوند» همچنین می‌فرماید که: «وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُضِلِّينَ» (اعراف/ ۱۷۰) و آنان که به کتاب [آسمانی] چنگ می‌زنند [و عملاً به آیاتش پای بندند] و نماز را بر پا داشته‌اند [دارای پاداشند] یقیناً ما پاداش اصلاح‌گران را ضایع نمی‌کنیم».

تحلیل نقش آموزه‌های قرآنی نماز در تربیت انسان مجاهد در جریان اجتماعی شدن انسان با مشاهده پدر و مادر و اعضای خانواده در حال انجام فرایض مذهبی، حس کنجکاوی برانگیخته و به تقلید این حرکات می‌پردازد. عمده‌ترین فریضه مذهبی در فرایند اجتماعی شدن که افکار و نگرش انسان را تحت تاثیر قرار می‌دهد نماز است. فرد نمازگزار در جریان کشش‌های موجود در جامعه حقوق دیگران را رعایت و آنرا پایمال نمی‌کند. سالم سازی محیط اجتماعی، اعتماد افراد جامعه به یکدیگر، حفظ انسجام اجتماعی و رسیدن به پویایی فرهنگی کارکردهای اجتماعی این فریضه می‌باشد. به این ترتیب نماز از بعد فردی خارج شده و در ابعاد اجتماعی و وسیع جامعه کارکردهای خود را ایفا می‌کند. هم‌چنین تقویت همبستگی اجتماعی و ایمانی در جامعه ریشه فقر و بینوایی را برمی‌اندازد. (۲۱) و هم چنین اشاره می‌نماید که نماز در خانواده به عنوان یک فریضه مذهبی دارای اثرات تربیتی در ابعاد فردی، گروهی، بهداشتی و روانی می‌باشد و در شکل‌گیری صحیح روابط اعضای خانواده نقش عمده‌ای دارد. نماز در مدرسه به عنوان فرآیندی است که در آن تجارب آموزشی، نگرش‌ها، موفقیت‌ها یا شکست‌ها جامعه عمل به خود می‌گیرد این موضوع می‌تواند بر تربیت انسان جهادی بسیار موثر باشد در آیات اشاره شده در فوق؛ یکی از صفات بارز این نیکوکاران برپایی «نماز» است. برپایی نماز به همراه دیگر مناسک و اعمال حسنه به این نتیجه ختم می‌شود که خداوند مدال افتخار «صادقان؛ راستگویان»، «متقین؛ با تقوایان» افراد عنایت می‌فرماید بر این اساس صادقان واقعی و تقوا مداران حقیقی از پرباکندگان نماز هستند و می‌توان یکی از عوامل رسیدن به «راستگویی حقیقی» و «تقوای واقعی» را اقامه نماز دانست.

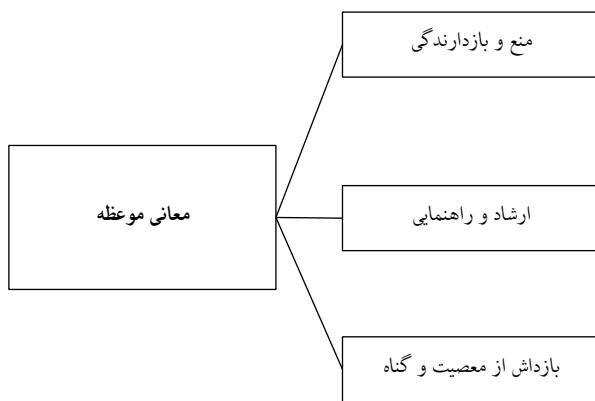
بنابراین نماز از دو طریق در تربیت انسان مجاهد نقش دارد اولاً؛ چون نماز مشتمل است بر ذکر خدا، و این ذکر، اولاً ایمان به وحدانیت خدای تعالی، و رسالت و جزای روز قیامت را به نمازگزار تلقین می‌کند، و به او می‌گوید که خدای خود را با سر می‌برد؛ زیرا با توبه، دنباله گناه قطع می‌گردد (۱۸) با توبه، انسان از عذاب به رحمت، از گناه به طاعت، و از توجه به غیر خدا به خدا باز می‌گردد. انسان مجاهد با استفاده از آموزه قرآنی توبه و استغفار متوجه می‌شود غفلت‌ها و گناه‌ها حجابی میان او و محبوبش ایجاد کرده و نمی‌تواند به او نزدیک شود و به سویش حرکت کند، وقتی متذکر می‌گردد که ظلمت بار گناه و لغزش بر دل و جاننش آن چنان سایه افکنده است که هیچ پرتوی از نور حق بر آن نمی‌تابد و او تنگ دل و سنگ دل شده است که «فَوَيْلٌ لِلنَّاسِ إِذْ يَسْأَلُونَكَ عَنْ النَّارِ أَيْسَرَ يَوْمَئِذٍ لَّيْسَ بِهَا إِلَّا أَنْ تَأْمُرَهُمْ فَيُتَّقُوا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ ذُنُوبِهِمْ يَمْسِكُونَ» (بقره/ ۷۷) نیکوکاری آن نیست که روی به جانب مشرق یا مغرب کنید (چه این چیز بی‌تاری است) لیکن نیکوکاری آن است که کسی به خدای عالم و روز قیامت و فرشتگان و کتاب آسمانی و پیغمبران ایمان آورد و دارایی خود را در راه دوستی خدا به خویشان و یتیمان و فقیران و در راه ماندگان و گدایان بدهد و در آزاد کردن بندگان صرف کند و نماز به پا دارد و زکات مال (به مستحق) بدهد، و نیز نیکوکار آناند که با هر که عهد بسته‌اند به موقع خود وفا کنند و در حال تنگدستی و سختی و هنگام کارزار صبور و شکیبا باشند (کسانی که بدین اوصاف آراسته‌اند) آنها به حقیقت راستگویان و آنها به حقیقت پرهیزکارانند» همچنین در آیات دیگر می‌فرماید که: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (بقره/ ۲۷۷). مسلماً کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند، و نماز را به پا داشتند، و زکات پرداختند، برای آنان نزد پروردگارشان پاداشی شایسته و مناسب است، و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگینی می‌شوند» همچنین می‌فرماید که: «وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُضِلِّينَ» (اعراف/ ۱۷۰) و آنان که به کتاب [آسمانی] چنگ می‌زنند [و عملاً به آیاتش پای بندند] و نماز را بر پا داشته‌اند [دارای پاداشند] یقیناً ما پاداش اصلاح‌گران را ضایع نمی‌کنیم».

نقش آموزه قرآنی نماز در تربیت انسان مجاهد نماز از لحاظ لغوی در کتب به معنای مختلفی وارد شده است که برخی از آن‌ها عبارتند از: عبادت، پرستش بندگی، اطاعت، فرمان برداری (۱۹) نماز در اصطلاح فارسی به معنای قداست، کرنش، تعظیم و تقدیس است. از لحاظ عربی آن مترادف «صلاه» دربارہ ریشه اصلی «صلاه» در کتب لغت قول واحدی وجود ندارد اما بیشتر اهل لغت آن را از ریشه «صلو» دانسته‌اند (۸) «صلو» را به معنای نرم شدن، انعطاف پذیر شدن و توجه کردن گفته‌اند. اگر صلاه را از ریشه «صل» در نظر بگیریم شاید معنای نزدیک‌تری با متن قرآن پیدا کند. صل یعنی صاف کردن و روشن کردن شراب، همچنین جدا کردن حبه از خاک به وسیله ریختن آب. در اصطلاح شرع عبارت است از عملی مخصوص، مرکب از رکوع و سجود و قرائت و ذکر، توأم با نیت و شرایط خاص، که به تکبیر آغاز و به سلام ختم می‌شود.

یکی از مهمترین نیازهای درونی انسان، نیایش در برابر معبود یگانه است که با توجه به شاکله وجودی انسان می‌توان گفت، نماز بهترین پاسخ به این نیاز می‌باشد. نماز ریشه در آیات و روایات فراوان دارد به عنوان نمونه، امام سجاد (ع) در رساله حقوق خود از اهمیت آن سخن می‌گوید. آن امام بزرگوار از نمازگزاران می‌خواهد که آن را بطور حقیقی ادا کنند، با آرامش و وقار و با دلی خاشع و زبانی نیکو آنرا برپا دارند و جان و دل خود را متوجه خدا سازند. انسانها در جامعه عمدتاً جنبه عدالت خواهی، حقیقت طلبی، کمال گرایی، زیبایی دوستی و محبت طلبی را در اذهان خود می‌پروراند از این روی جرم و جنایت را منفی می‌پندارند و در پی آنند که با ابزارهایی از وقوع جرم و جنایت جلوگیری نمایند (۲۰) از این رو می‌توان بیان داشت که نماز به دلایل اهمیت و آثار فردی و اجتماعی که دارد همواره مورد توجه

نقش آموزه قرآنی نماز در تربیت انسان مجاهد نماز از لحاظ لغوی در کتب به معنای مختلفی وارد شده است که برخی از آن‌ها عبارتند از: عبادت، پرستش بندگی، اطاعت، فرمان برداری (۱۹) نماز در اصطلاح فارسی به معنای قداست، کرنش، تعظیم و تقدیس است. از لحاظ عربی آن مترادف «صلاه» دربارہ ریشه اصلی «صلاه» در کتب لغت قول واحدی وجود ندارد اما بیشتر اهل لغت آن را از ریشه «صلو» دانسته‌اند (۸) «صلو» را به معنای نرم شدن، انعطاف پذیر شدن و توجه کردن گفته‌اند. اگر صلاه را از ریشه «صل» در نظر بگیریم شاید معنای نزدیک‌تری با متن قرآن پیدا کند. صل یعنی صاف کردن و روشن کردن شراب، همچنین جدا کردن حبه از خاک به وسیله ریختن آب. در اصطلاح شرع عبارت است از عملی مخصوص، مرکب از رکوع و سجود و قرائت و ذکر، توأم با نیت و شرایط خاص، که به تکبیر آغاز و به سلام ختم می‌شود.

یکی از مهمترین نیازهای درونی انسان، نیایش در برابر معبود یگانه است که با توجه به شاکله وجودی انسان می‌توان گفت، نماز بهترین پاسخ به این نیاز می‌باشد. نماز ریشه در آیات و روایات فراوان دارد به عنوان نمونه، امام سجاد (ع) در رساله حقوق خود از اهمیت آن سخن می‌گوید. آن امام بزرگوار از نمازگزاران می‌خواهد که آن را بطور حقیقی ادا کنند، با آرامش و وقار و با دلی خاشع و زبانی نیکو آنرا برپا دارند و جان و دل خود را متوجه خدا سازند. انسانها در جامعه عمدتاً جنبه عدالت خواهی، حقیقت طلبی، کمال گرایی، زیبایی دوستی و محبت طلبی را در اذهان خود می‌پروراند از این روی جرم و جنایت را منفی می‌پندارند و در پی آنند که با ابزارهایی از وقوع جرم و جنایت جلوگیری نمایند (۲۰) از این رو می‌توان بیان داشت که نماز به دلایل اهمیت و آثار فردی و اجتماعی که دارد همواره مورد توجه

نمودار ۲. معانی موعظه

تحلیل نقش آموزه قرآنی موعظه در تربیت انسان مجاهد تأثیر و تأثر ناشی از شنیدن پیام، مسیری دو سویه است؛ طرفی که از علم بیشتری برخوردار باشد، موقعیت بالاتری در تأثیر دارد. محمد قطب تحت عنوان تربیت با پند و اندرز می‌گوید: استعدادی در جان آدمی [انسان مجاهد] است که تحت تأثیر سخن قرار می‌گیرد، که اگر تکرار شود، تأثیرش ماندگار می‌شود (۲۹) از سوی دیگر، انسان دارای ابعاد مختلف مادی، علمی، عاطفی، اخلاقی و دینی است. علم اخلاق با شناسایی صفتهای پسندیده و ناپسند و راه به کار بستن آنها، درصدد رشد بُد اخلاقی انسان است، درحالی که تعلیم و تربیت بر آن است که تمام ابعاد وجودی انسان [انسان مجاهد]، از جمله بعد اخلاقی او را به رشد و کمال برساند. بنابراین، هدایت بعد اخلاقی انسان به سوی رشد و کمال، در علم اخلاق و تعلیم و تربیت مشترک است و اخلاق، جزئی از تعلیم و تربیت به شمار می‌رود بر این اساس، موعظه و نصیحت برای تحقق تربیت اخلاقی، بخشی از علم اخلاق است که رسالت آن، تهذیب اخلاق و خودسازی است؛ با این تفاوت که تربیت اخلاقی همانند دیگر علوم تربیتی، ناظر به رابطه متربی با مربی است، اما در مباحث اخلاقی آنچه اهمیت دارد تحقق صفات پسندیده در نفس آدمی خاصه در انسان مجاهد است. آراسته شدن به اخلاق پسندیده و پیراستگی از زشتی‌های اخلاقی، از عوامل اساسی در بهره‌مندی از سعادت دنیوی و رستگاری اخروی است؛ از این رو، تهذیب نفس و پرورش اخلاقی از اهداف برانگیختن پیامبران به شمار می‌رود. و این موضوع نیز در تربیت انسان مجاهد از اهمیت فراوانی برخوردار است. در راستای نقش و اهمیت موعظه در تربیت انسان به صورت کلی و انسان مجاهد و برتر از دیدگاه قرآن بیان می‌کند که: «قرآن در اولین برخورد با مؤمنین، آنان را می‌یابد که دچار غفلت شده، باطن آنان به ظلمت‌های شک و ریب، تاریک شده و دل‌هایشان را به انواع رذایل و صفات و حالات خبیثه بیمار ساخته؛ از این رو، با مواظب‌حسنه اندرز می‌دهد تا از غفلت بیدار شوند و از هر نیت فاسد و عمل زشت نهی کرده و به سوی خیر و سعادت و ادارشان می‌سازد. و در مرحله دوم، پاک‌سازی باطن آنان از هر صفت خبیث و زشت است و به طور دائم آفاتی را از عقل آنان و بیماری‌هایی را از دل آنان، یکی پس از دیگری زایل می‌سازد، تا جایی که به کلی رذایل باطنی انسان‌های مؤمن را برطرف کند. در مرحله سوم، به سوی معارف حقه و اخلاق کریمه و اعمال صالح راهنمایی می‌کند، آن هم دلالتی با لطف و مهربانی؛ به این معنا که در دلالتش درجات را رعایت می‌کند، به گونه‌ای که دست آدمی را گرفته پا به پا می‌برد و او را منزل به منزل نزدیک می‌کند تا در آخر به سرمنزل مقربین رسانیده، به فوز مخصوص به مخلصین رستگار سازد. و در مرحله چهارم، جامه رحمت بر آنان پوشانیده، در دار کرامت منزلشان می‌دهد و به انبیا و صدیقین و شهدا و صالحین ملحق نموده، تا در زمره بندگان مقرب خود در اعلی‌علیین جای دهد» (۲۱)

اخلاص در عبادت مخاطب قرار داده و از او استعانت بنما، و درخواست کن که تو را به سوی صراط مستقیم هدایت نموده، و از ضلالت و غضبش به او پناه ببر این موضوع خود سبب هدایت، تربیت انسان مجاهد می‌شود. و ثانیاً؛ نماز انسان مجاهد را وادار می‌کند بر اینکه با روح و بدن خود متوجه ساحت عظمت و کبریایی خدا شده، پروردگار خود را با حمد و ثنا و تسبیح و تکبیر یاد آورد، و در آخر بر خود و هم مسلکان خود و بر همه بندگان صالح سلام بفرستد. ثالثاً؛ خداوند از مؤمنان می‌خواهد در هنگام سختی‌ها در کنار استقامت و پایداری، از نماز استعانت جویند (بقره/ ۱۵۳). مجاهدان صدر اسلام این فرمان الهی را به شایستگی عمل کردند. آنها در سختی‌های نبرد به نماز پناه می‌بردند و با رکوع و سجود خالصانه و خاشعانه، روح خویش را صلابت و استواری می‌بخشیدند. این موضوع به عنوان یک اصل کلی در تربیت انسان مجاهد قابل مشاهده و بهره برداری می‌باشد.

به هنگام بازگشت از غزوه ذات الرقاع پیامبر دو سرباز به نامهای «عباد» و «عمار» را مأمور حفاظت از دهانه دره‌ای کرد که مسلمانان در آن استراحت می‌کردند. عباد از تاریکی شب استفاده کرد و مشغول نماز و راز و نیاز با خدای خود شد (۲۲) در این هنگام مردی از قبیله غطفان که در تعقیب مسلمانان بود، از نقطه مخفی تیری بر پای عباد زد. عباد به قدری غرق مناجات با خدا بود که سوزش تیر را کمتر احساس کرد و تیر را از پای خود درآورد و به نمازش ادامه داد. ولی مرد غطفانی تا چند بار به تیراندازی ادامه داد و عباد مجبور شد نمازش را پایان برساند و عمار را بیدار کند. منظره رقت بار عباد، عمار را منقلب کرد و با لحن اعتراض گفت: چرا در آغاز کار بیدارم نکردی؟ نگهبان زخمی در پاسخ گفت: «من در حال مناجات با پروردگار خود بودم و سوره‌ای از قرآن را می‌خواندم که ناگهان تیر اول اصابت کرد. لذت مناجات و شیرینی آن، مانع از آن شد که نمازم را قطع کنم. اگر پیامبر حفاظت این نقطه را بر عهده من نگذاشته بود، هرگز نماز و سوره‌ای را که می‌خواندم قطع نمی‌کردم و جان خود را در طریق مناجات با خدا از دست می‌دادم پیش از آنکه آهنگ بریدن نماز کنم» (۲۲، ۲۳)

نقش آموزه قرآنی موعظه در تربیت انسان مجاهد موعظه در سه معنا به کار می‌رود:

الف) معنای لغوی: منع و بازدارندگی از راه ترساندن و بیم دادن (۲۴)

ب) معنای اصطلاحی آن در متون اسلامی: بازداشتن از معصیت و گناه و فرا خواندن به اطاعت و دستورهای الهی از راه بیم دادن از عذاب‌های الهی و امیدوار کردن به پادشاهای الهی.

ج) معنای اصطلاحی دوم: ارشاد و راهنمایی به اطاعت خدا و بازداشتن از معصیت و گناه؛ خواه از راه بیم دادن و امیدوار کردن و یا از راه آگاهی دادن یا از هر راه دیگر.

موعظه که هم در معنای اسمی و هم در معنای مصدری به کار می‌رود، از ریشه «واعظ» است. و در لغت به معنی بازداشتن همراه با ترساندن است. خلیل بن احمد آن را به معنی تذکر دادن به خیر و چیزهایی که دل در برابر آنها نرم می‌شود، معنی کرده است (۲۵) جوهری، آن را خیرخواهی و تذکر نسبت به عواقب امور می‌داند، (۲۶) و فیومی، آن را امر و توصیه به اطاعت معنی می‌کند (۱۵) صاحب مجمع البحرین آن را با توجه به مصداق تعریف کرده و بیان می‌دارد: موعظه عبارت است از توصیه به تقوی، و برانگیختن نسبت به طاعت‌ها، و بر حذر داشتن از مغرور شدن به ظواهر دلفریب دنیا و امثال آن (۲۷) و بالاخره جرجانی، با عنایت به کارکرد و فواید موعظه، در تعریف آن چنین می‌گوید: موعظه چیزی است که دل‌های سخت را نرم و چشمان خشک را گریان، و اعمال زشت را اصلاح می‌کند. (۲۸)

نقش آموزه قرآنی اسوه حسنه در تربیت انسان مجاهد
الگوگیری که در تعابیر دینی با عناوینی همچون «اسوه» و «قدوه»
آمده است، یکی از اصول پذیرفته شده اجتماعی است که مورد
تائید دین اسلام نیز می‌باشد (۱۲) کلمه «اسوه» سه بار در قرآن
مجید آمده است؛ آیه ۲۱ سوره احزاب اسوه بودن پیامبر
گرامی اسلام (ص) و آیات ۴ و ۶ سوره ممتحنه، سرمشق بودن
حضرت ابراهیم (ع) را بیان می‌کنند. اسوه و اسوه از ریشه اس (ا) س
و) است که در حالت اسمی به معنی قدوه و الگو و در حالت
مصدری، به معنی حالت پیروی کردن آمده است. مفردات راغب
اسوه را حالتی می‌داند که انسان به هنگام پیروی از غیر پیدا
می‌کند.

پس اسوه به سرمشق، مقتدا و الگو اطلاق می‌شود که شامل هر دو
الگوی خوب و بد می‌شود؛ لذا در قرآن با کلمه «حسنه» توصیف
شده است. «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» (احزاب/ ۲۱).
البته الگو در زبان فارسی معنایی عام‌تر از اسوه در عربی دارد و
شامل موارد غیر جاندار هم می‌شود که گاه از آن به مدل نیز
تعبیر می‌شود، مانند الگوی نقاشی یا خطاطی، یا مدل خیاطی.
اما در اصطلاح منظور از «الگو»، نمونه عینی و مشهود یک فکر و
عمل در ابعاد گوناگون است که برای رسیدن به کمال، از سوی
دیگران پیروی می‌شود. واژه‌های امام، اسوه، قدوه، مدل، نمونه،
مثال، سرمشق، هادی، دلیل، حجت نیز در متون اسلامی و تعلیم و
تربیت و روان‌شناسی تقریباً به معنای «الگو» هستند. بنابراین
اسوه گرفتن به معنی پیروی از دیگری، تأسی کردن و اقتدای نمودن
آمده است که در قرآن و روایات به دو شکل ایجابی و سلبی
الگوهای معرفی شده‌اند که اجمالاً بصورت زیر قابل بیان است.

تحلیل نقش آموزه قرآنی اسوه حسنه در تربیت انسان مجاهد
در منطق قرآن، انسان مؤمن (انسان مجاهد) همواره در حال رشد و
تعالی است و هرگز از روند تکاملی خود باز نمی‌ایستد. شاید ذکر
مقامات معنوی مؤمنان مثل فلاح (مفلحون)، تقوا (مقینین)، یقین
(موقنون)، خلوص کامل (مخلصین) و مقامات متعدد دیگر، به
منظور رساندن این پیام باشد که نباید در یک منزل توقف کرد؛
بلکه بایستی همواره در حال سیر از مرحله‌ای به مرحله بالاتر بود
سفارش به شتاب در کسب مغفرت: (وَ سَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ... و شتاب کنید برای رسیدن به آمرزش پروردگارتان...) (آل
عمران/ ۱۳۳).

– سفارش به سبقت جویی در نیکی‌ها: (... فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ...؛ ... پس
در نیکی‌ها بر یکدیگر سبقت جوید...) (مائده/ ۴۸).
– تحریک به دانش‌اندوزی: (... قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ...؛ بگو: «آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند
یکسانند؟») (زمر/ ۹).

در این راستا قابل توضیح است که بحث الگو در قرآن مجید، نه
تنها ما به دنبال تغییر و تعدیل رفتار، بلکه به دنبال اصلاح نگرش-
ها و انگیزه‌ها نیز هستیم. از سوی دیگر، تبعیت از الگوها به طور
صحیح و آگاهانه، مطلوب است؛ چرا که اسلام تنها دینی است که
برای حریت و استقلال فکر و عمل انسان‌ها، بیش‌ترین بها را قائل
شده و توصیه به رعایت و حفظ آزادی‌های شایسته بشر در سراسر
تعلیمات آن، به عنوان یکی از برجسته‌ترین آرمان‌ها، مورد تأکید
واقع شده است و خداوند در قرآن، تقلید کورکورانه و بدون
پشتوانه عقلی را مورد نکوهش قرار داده است. چنانچه قرآن
کریم در ذکریکی از ویژگی‌های «عباد الرحمن» چنین می‌فرماید: (وَ
الَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَمَا يُخَرِّجُوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُكْتَانًا؛ و
کسانی که هر گاه آیات پروردگارشان به آنان گوشزد شود، کر و
کور روی آن نمی‌افتند.) (فرقان/ ۷۳)

بنندگان خدای رحمن، وقتی حکمت و موعظه‌ای از قرآن را می-
شنوند، کورکورانه نمی‌پذیرند و بدون این‌که تفکر و تعقل کنند،
بیهوده و بی‌جهت، دل به آن نمی‌بازند؛ بلکه آن را با بصیرت می-
پذیرند (۹) البته اگر متعلم قادر به درک رابطه جزئیات عمل و یا

مطلوبیت نتیجه آن نباشد (مثلاً وقتی به خردسالی، حرکات نماز
آموزش داده می‌شود) این وظیفه، بر عهده معلمش است که اعمال
تقلیدی او را کنترل کرده و با صلاحیت خود، آن را به سمت
دلخواه، هدایت کند. حتی در چنین مواردی نیز، اغلب می‌توان با
توضیح برخی جوانب مثبت نتیجه عمل که برای فراگیر قابل درک
است، هم چنان او را از انجام عملی بی‌هدف و تقلیدی کورکورانه،
دور نگه داشت. چنانچه خداوند متعال در بسیاری از موارد، علت
صدور حکم و فوایدی که لزوماً بر انجام آن، مترتب است را تا
حدّ فهم مخاطبین، بیان فرموده است (۱۰) مثلاً در قرآن کریم به
حکمت حکم قصاص اشاره شده است: (... وَ لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ
يَأُولَىٰ الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ...؛ و برای شما در قصاص، حیات و
زندگی است، ای صاحبان خرد! شاید شما تقوا پیشه کنید.) (بقره/
۱۷۹).

آموزه قرآنی امر به معروف و نهی از منکر
امر به معروف و نهی از منکر از جمله فرائضی است که در
منابع دینی، بسیار مورد تأکید واقع شده؛ به نحوی که حتی جهاد
در راه خدا در برابرین امر به قطره‌ای در برابر دریا تشبیه شده
و اجرای آن سعادت و خیر جوامع بشری و رویگردانی از آن
سقوط و ذلت را برای انسان‌ها در پی دارد. امر به معروف و نهی
از منکر به عنوان یکی از مهم‌ترین آموزه‌های دین مبین اسلام
ضامن اقامه شریعت و حدود الهی است. اجرای این فریضه به
گونه‌ای صحیح، ره آوردهای گسترده دنیوی و اخروی، در سطح
فردی و اجتماعی به همراه دارد و جامعه را در مسیر رستگاری
پیش خواهد برد این اهمیت و ارزش امر به معروف و نهی از
منکر سبب شده است تا اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، برنامه‌ای
جامع برای زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها ارائه کرده و با
ظرافت تمام به کلیات و برخی جزئیات مسائل گوناگون پیش
روی بشر پرداخته است. اسلام برای تحقق انتظام اجتماعی،
آموزه‌ها و راهبردهایی را پیش بینی کرده که هم از جنبه
پیشگیرانه بدان توجه می‌شود و هم از جنبه مضمون ماندن آنان
در برابر خطرات و آفات فردی و گروهی، مورد اهتمام جدی
قرار می‌گیرد که فریضه امر به معروف و نهی از منکر یا همان
مشارکت عمومی و نظارت همگانی از جمله این راهبردهاست
(۳۰)

چنانچه خداوند در آیه ۱۰۴ سوره آل عمران یادآور می‌شود
خداوند متعال در سوره آل عمران ضمن بیان لزوم عمل به «امر به
معروف و نهی از منکر» گروهی را که به اجرای این مهم
بپردازند، «امت رستگار» معرفی می‌کند: «وَلَتَكُنَّ مَنكُم أُمَّةٌ يَدْعُونَ
إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُم
الْمُفْلِحُونَ؛ باید از میان شما گروهی باشند که به خیر، دعوت و امر
به معروف و نهی از منکر کنند که اینان رستگارانند» و همچنین
در اهمیت این موضوع می‌فرماید که این گروه برگزیده در آیه‌ی
دیگری از همین سوره، بهترین امتی معرفی شده‌اند که در میان
مردم پدید آمده‌اند: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ شَهِدُوا خَيْرَ مَن
يَدْعُونَ إِلَى الْمُنْكَرِ وَتَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَذَلِكَ
سِوَاءٌ مِّنَ الْإِيمَانِ» (آل عمران/ ۱۱۰)

همچنین خداوند متعال گروهی از اهل کتاب را به خصلت‌هایی
می‌ستاید و آن‌ها را به جهت این‌که اهل تذلل در برابر خداوند و
راز و نیاز و تهجد و تلاوت آیات الهی در دل شب‌های ظلمانی‌اند
برمی‌گزیند؛ گروهی که ایمان به خدای تعالی داشته و شب‌های تار
در سجده بوده و در صحنه انجام مسئولیت اجتماعی خویش نیز
«امر به معروف و نهی از منکر» و سبقت در خیرات را پیشه خود
ساخته‌اند، از این افراد نیک در قرآن به «صالحین» تعبیر شده است.
«لیسوا سوا من اهل الکتاب امة قائمة یتلون آیات الله آناء الیل و
هم یسجدون... یؤمنون بالله و الیوم الآخر و یأمرون بالمعروف و
ینهون عن المنکر و یسارعون فی الخیرات و اولئک من الصالحین»؛

خاصه دین مبین اسلام ضرورتی بسیار حیاتی تلقی می‌گردد، رابعا؛ با توجه به اینکه امروزه دشمنی با دین اسلام از سوی فرهنگ مادی گرایی غرب بسیار زیاد شده و تلاش فراوانی در جهت کم رنگ کردن دین در زندگی انسانها شده است تلاش در تربیت انسان مجاهد می‌تواند تا حدودی در برابر این هجمه مقاومت نموده و ارزش‌های دینی را با عملکرد خود به جهانیان نشان دهد و این موضوع از وظایف انسان مجاهد به حساب می‌آید.

References

1. Kamijani D. Familiarity with the structure of religious education and strategies for its acceptance. two quarterly journals of educational teachings in the Quran and Hadith. 1394;2.
2. Kant A. Education, translated by Gholam Hossein Shokouhi, Tehran. University of Tehran 1367.
3. Kazemzadeh Iranshahr H. Basic Principles of Education. Tehran: Iqbal 1357.
4. Barazesh A. The Ascending Quran. Tehran: AmirKabir 1374.
5. Makarem Shirazi N. Sample Interpretation, First Edition. Tehran: Islamic Library. 1374.
6. Abolhossein AIFI. Al-Halabi School and Printing Company.2.
7. manzoor I. Arabic Language. 4. 1410;Beirut: Dar al-Sadr, Beirut
8. Qurashi SAA. Ghamoos of the Quran. 1,2. 1378;eighth edition, Islamic Library Publications
9. Tabatabai SMH. Balance in the interpretation of the Qur'an, fifth edition, Qom. Society of Teachers 1417.
10. Fattahi SH. The role of prayer in human life, Qom, Iran. Morteza Publishing. 1992.
11. Al-Zamakhshari O. Tafsir Kashaf, . Tehran: Aftab 2.
12. Ghaemi moghaddam M. Model method in Islamic education. Journal of Knowledge,. 1389;69.
13. Sadeghian A. Quran and Mental Health, Qom. Research on Quranic Interpretation and Sciences 1386.
14. Delshad Tehrani M. A Journey in Islamic Education 2. 1382;Darya Publishing
15. Al-Fayumi AbM. Al-Misbah Al-Munir, Beirut: Dar Al-Kitab Al-Almiyeh 1414.
16. Dadkhoda kQ, Mehdi Quranic look at the educational functions of trust and its role in spiritual health (mental health).

اهل کتاب همه یکسان نیستند؛ گروهی به طاعت خدا ایستاده‌اند و آیات خدا را در دل شب تلاوت می‌کنند و سجده به جای می‌آرند. به خدا و روز رستاخیز ایمان داشته و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و در کارهای نیک شتاب می‌ورزند و آنان از جمله صالحان هستند» (آل عمران/ ۱۱۳-۱۱۴).

نکته حائز اهمیت در خصوص این فریضه الهی فراگیری بودن آن است؛ به نحوی که حوزه‌های مختلفی مانند: شئون اسلامی، حقوق شهروندی، امنیت و انضباط اجتماعی، بهداشت عمومی، حفظ محیط زیست و حفظ اموال عمومی را در بر می‌گیرد و به تعبیر دیگر، شامل تمامی حوزه‌های زندگی اجتماعی می‌شود اما بررسی اینکه آموزه قرآنی چگونه در تربیت انسان مجاهد می‌تواند تاثیر گذار باشد را در زیر بدان پرداخته خواهد شد.

تحلیل نقش آموزه‌های قرآنی امر به معروف و نهی از منکر در تربیت انسان مجاهد

امر به معروف و نهی از منکر از جمله آموزه‌های بسیار مهم و تاثیرگذار در تربیت انسان اسلامی خاصه انسان مجاهد می‌باشد چرا که آگاه نمودن انسان مجاهد از مسئولیت‌های اجتماعی، مانند تذکر دادن به دیگران و ارشاد آن‌ها به سوی کارهای خوب و نهی آن‌ها از کارهای زشت، یکی از وظایف پدر و مادر و مورد تاکید و توجه ویژه قرآن کریم می‌باشد و لقمان حکیم به فرزند خویش، بعد از اقامه نماز، به مهم‌ترین دستور اجتماعی یعنی "امر به معروف و نهی از منکر" سفارش می‌کند: (مکارم شیرازی، پیشین، ج ۱۷، ص ۵۳) (يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَ أْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ...! پسرم! نماز را برپا دار، و امر به معروف و نهی از منکر کن...)(لقمان/ ۱۷)

مطابق سفارش لقمان حکیم، می‌توانیم فرزندان خود و انسان مجاهد را از طریق سفارش به نماز، مؤمن و خدایی و از طریق سفارش به امر به معروف و نهی از منکر، افرادی مسئول و اجتماعی تربیت کنیم. لذا باید آگاهی فرزندان خود را به قدری بالا ببریم که معروف‌ها و منکرها را بشناسند تا بتوانند امر و نهی کنند اهمیت انجام این مسئولیت، به حدی است که عمل به آن، سبب برتری انسان مجاهد بر دیگر هم‌نوعان خود (آل عمران/ ۱۱۰). (جلب رحمت (توبه/ ۷۱)، برخورداری از نصرت الهی (حج/ ۴۰-۴۱)، نیل به رستگاری (آل عمران/ ۱۰۴) و در زمره صالحان (آل عمران/ ۱۱۴) و مؤمنان (توبه/ ۱۱۲) قرار گرفته می‌شود. یکی از نکات مورد توجه در این مسأله، آشنایی با احکام و آداب و شیوه‌های انجام این مسئولیت اجتماعی است که در اثربخشی آن، نقش بسیار مهمی دارد و ناآگاهی از آن‌ها، آسیب‌های فراوانی را به دنبال خواهد داشت که باید به تدریج، فرزندان را با آداب آن، آشنا نمود.

نتیجه گیری

در این مقاله تلاش شد تا نقش آموزه‌های قرآنی در تربیت انسان مجاهد مورد بررسی قرار گیرد لذا آموزه‌های قرآنی که در تربیت انسان مجاهد موثر هستند عبارت بودند از: دعا، نماز، یاد خدا، توبه، توکل، رزق و روزی حلال، امر به معروف و نهی از منکر، موعظه، تزکیه نفس و الگوی حسنه. با بررسی هریک از این آموزه‌ها در آیات قرآن ابعاد تربیتی آنها در بعد کلی و در بعد جزئی در خصوص انسان مجاهد مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت، با بررسی آنها نتایج زیر قابل ارائه می‌باشد: اولاً؛ عظمت و بزرگی قرآن در تمام ابعاد زندگی انسان و خاصه بعد تربیت آن قابل بیان و اشاره می‌باشد؛ ثانياً؛ تربیت انسان و توجه به بعد تربیت آن در آیات قرآن به وفور ذکر شده و به گونه‌ای که می‌توان بیان داشت تربیت انسان معنوی و انسان مجاهد مورد تاکید و توجه آیات قرآن بوده است؛ ثالثاً، با توجه به عصر حاضر و گسترش فرهنگ مادی و کم رنگ شدن ابعاد معنوی زندگی انسانها لزوم و تاکید بر بعد تربیتی بر اساس آموزه‌های قرآن و

- Quarterly Journal of Medical Ethics. 1391;6(22).
17. Majlisi MBbMT. Baharalanvar. 1386;published by Dar al-Kitab al-Islamiya.
 18. Javadi Amoli A. Stages of ethics in the Qur'an.11.
 19. Dekhoda A. Dekhoda Dictionary. Tehran: Country Management and Planning Organization
 20. Shar Afkan M. Investigating the role of prayer in preventing crime. two scientific-specialized quarterly journals of Alavi jurisprudence. 1397;Special issue of the National Conference on Prayer, Individual and Social Excellence / May. .
 21. Tabatabai SMH. Tafsir Al-Mizan. Tehran: Islamic Library 1397;2.
 22. Sobhani J.). Forough Eternity. Qom: Islamic Propaganda Office 1366;2.
 23. Seth Khattab M.). The method of commanding the Prophet (PBUH),. translated by Abdul Hussein Binesh, Qom: Islamic Research Center 1378.
 24. Ragheb Esfahani A. ontents of Quranic words, by Seyyed Gholamreza Khosravi Hosseini. Tehran: Mortazavi Publications 1372;2.
 25. Farhidi KIA. Arrangement of Al-Ain book, Qom. Aswa Publications 1414.
 26. Al-Jawhari IbH. Taj al-Laghtah wa Sahah al-Arabiya al-Masmi Balsahah, Beirut: Dar al-Fikr -. . 1418.
 27. Al-Tarihi F, Bahrain Assembly. , translated by Seyyed Ahmad Hosseini, Tehran. Islamic Culture Publishing Office 1367.
 28. Al-Jarjani AIM. Definitions, Tehran: Nasser Khosrow, (Bita). .
 29. Qutb M. Educational method in Islam, translated by Seyyed Mohammad Mehdi Jafari,. Bija, Book Institute
 30. Akbari Dastak F. Scientific and effective methods of the police in carrying out the duty of enjoining the good and forbidding the evil. Journal: Islamic Insight and Education, scientific-promotional. 2015.